

Põhiseaduslik ehmatus Ameerikast: presidendivalimised ja postmodernne IT-revolutsioon

Prof Igor Gräzin (RiTo 3), Akadeemia Nord õigusteaduskonna dekaan, Hudsoni Instituudi (USA) teadur

*Nendel valimistel selgus, et USA põhiseaduses
on rohkemgi auke kui Ameerika õhuseiresüsteemis.
Dick Polman*

Kas läheb korda?

Esimene põhjus, miks USA viimased valimised leidsid ka Eesti meedias nii avarat kajastamist (muide, oluline teema ka USA avalikus arvamuses ja pressis), oli toimuva mänguline ja sportlik element: kahe võrdväärse konkurendi rebimine üldarusaadavas kontekstis kutsus samuti vaatama nagu profimaadlejate finaali või O. J. kohtuprotsessi. Ning kontekst oli üldarusaadav spetsiifiliste poliitiliste parameetrite puudumise tõttu. Teine jälgima kutsuv põhjus oli asjaolu, et tegemist on maailma superriiigi, Eesti jaoks kõige olulisema strateegilise sõbra ja liitlasega, kelle hea käekäik on meie riigi ja rahvuse tuleviku seisukohalt otsustav. Kolmandaks, ajapikku on kujunenud nii, et Eesti poliitiline ja ajakirjanduslik eliit lihtsalt on hakanud Ameerikat üsna hästi tundma ning mõistma (nagu omal ajal Soomet!). Ameerikas on palju käidud ja oldud, järelkult pakub seal toimuv meile ka inimlikku ja professionaalset huvi – meie finlandiseerunud teadvus hakkab vajuma perifeeriasse ja selle asemele tuleb adekvaatsem ja tänapäevasem, s.t. amerikaniseerunud maailmatajumine. Ning üks asi veel, mis toimus, nagu mulle tundub, pigem alateadvuslikult kui teadvustatult: Ameerika poliitiline areng on kujunemas mõjuriks, mille tähendust oleme hakanud instinktiivselt tajuma mitte ainult strateegilise vastukaaluna ohtudele Idast, vaid ka teatud osa poliitilise eliidi kriitikavaba orjameelsuse tõttu Euroopa Liidu suhtes. Teiste sõnadega: Ameerika on kujunemas meie liitlaseks Euroopa Liidu hegemonismi, suurusehullustuse, majanduslik-rahandusliku võimetuse ja ebademokratismi vastu.

Lühidalt: Ameerika demokraatlike aluste säilimine on Eestile eluliselt tähtis olukorras, kus oleme sattunud olemuselt sotsialistliku Euroopa Liidu tugevasse mõjusfääri. Probleem on seda delikaatsem, et demokraatlik määra on Eesti omaga võrreldes ka USA-s madalam ning meie tulevik paratamatult seotud lootustega, et USA demokraatlikud traditsioonid suudavad ületada viimaste presidendivalimiste käigus ilmnenud kriisi.

Lisaks: Ameerika viimased poliitilised sündmused kinnitasid neid üldisi sotsiaalpoliitilisi tendentse, mida oleme Eestis täheldanud (liikumist postmodernistlikku ühiskonda). Kui Eesti kogemust võisime seni meie väiksuse ja ajaloolise unikaalsuse tõttu lugeda erandlikuks, siis nüüd, jälgides USA-s toimuvat ja toimunut, võime suhteliselt rahuliku südamega täheldada, et oleme maailma poliitilise arengu peateel ja mitte erandi, vaid teistest veidi ette jõudnud osalisena.

Kontekst

Ülemaailmsete käibetõdede arsenalis kuulus veel hiljuti ka teadmine USA põhiseadusest kui moodsa tsivilisatsiooni ühest alussambast – alates külalisteadlase Alexis de Tocqueville'i klassikalisest tööst ja lõpetades "Föderalisti" esseedega, on USA põhiseaduslikkust loetud mitmete olulisemate poliitilise kultuuri ja demokraatia fundamentaalsete aluste kehastuseks. Nimetagem vaid: USA põhiseadusest on pärit (ebaõigesti, aga üldlevinult mõistetud) võimude lahususe ja tasakaalustuse printsiip (idee autoritel Montesquieu'l ja Locke'il olid võimud lahutatud, aga teisiti); föderaalsete parlamentarismitse kahekojalise ülesehituse põhimõte; kohtu järelevalve funktsioon põhiseaduse suhtes (ei tulene küll põhiseaduse tekstist otse, vaid läbi kaasuse 1802. aastast); süütuse presumpatsioon kriminaalmenetluses (mis rakendus esmakordselt pärast kurikuulsat Salemi nõidade protsessi sajand varem) jne.

Põhiseaduse tekst on püha, seda pole kordagi muudetud ning olulisemaid parandusi on tehtud lühikeste lisadena keskeltläbi kord paarikümne aasta jooksul (kui maha arvata kohe vastu võetud esimesed 10 parandust, mis sätestasid inimõigusi, pluss alkoholimüügi keelustamine ja lubamine, pluss presidendi kolmanda tähtaja keelustamine). Seda põhjalikum aga on põhiseaduse tegeliku rakendamise seotud kirjandus – sajad tuhanded otsused, tuhanded teooriad ja sajad kõited. Seejuures on tähelepanuväärne, et USA põhiseadus võimaldas suhteliselt lühikese aja jooksul langetada risti vastupidiseid otsuseid (kaasus Roe Wade'i vastu, abordikeelust kuni selle lubamiseni kulus umbes 20 aastat). Sellise paindlikkuse ja traditsiooni puhul ei saanud tulla vähema kui vapustusena arusaamine, et muutumatult hoitud tekst kombineeritult selle ülimalt liberaalse tõlgendamisega võib osutada mittetöötavaks seaduseks.

Edaspidi sellesse süvenemata täheldagem ometi: 1999. aasta USA presidendivalimiste käigus kujunenud kriisil on suur õigusteoreetiline tähendus, mis väärrib omaette uurimusi. Meie piirdume vähemaga – otseste õppetundidega. Need on meile seda väärtuslikumad, et nii Ameerikas kui ka Eestis on poliitikud andnud ühesugustele faktidele täpselt ühesuguselt tõele mittevastava seletuse. Tunnistades president Bush noorema võitu, märkis president Clinton: kriis ja selle ületamine näitasid, et USA põhiseadus töötas. Analoogiliselt on väitnud president Meri seoses oma soovimatuse või võimetusega leida riigile õiguskantsler – EV põhiseadus töötavat ka ilma õiguskantslerita (s.t üks terve peatükk EV põhiseadusest on lihtsalt ülearu!). Nähtavasti viitavad need presidentide mõtteavaldused sellele, et meil tuleb hakata vahet tegema kodanikeühiskonna enese demokraatlikkuse toime ja ametlike institutsioonide funktsioneerimise vahel. Nii nagu on toimunud Eesti põhiseaduslikkus presidendi tegevuse (ja tegevusetuse) kiuste, nii toimus ka USA-s ühiskonna demokraatlik alusmehhanism hoolimata selle juriidilise vormistamise ebatäielikkusest.

Ameerika presidendivalimistega seostuval kriisil on tinglikult kaks tasandit (tegelikult rohkemgi) – üks, mis seotud Ühendriikide enese riigiõigusega, ning teisena see, mis peegeldab juriidilise ja riikliku arengu üldisemaid probleeme praegusel murrangulisel ja ajaloolisel IT-ajastusse üleminekul.¹

IT-revolutsioon

Mõistagi tähendab arvutite ja Interneti tulek meie ellu kõigepealt võimalust muuta valimised lihtsaks, täpseks ja kättesaadavaks. Kui me juba täna usaldame arvutite kätte nii oma pangaarved, korteriüürid kui ka uusaastakingituste toomised, siis ei kujuta Interneti-hääletuse sisseviimine endast mitte midagi tehniliselt keerukat. Asi on rahas ja ajapikku kogub sellegi. Ent olulisim on siiski muu: IT-ajastu tähendab võimu taaslähenemist üksikule inimesele. Delfi ja Mega portaalid pole "peldikuseinad", nagu vastased neid nimetavad, vaid tribüünid, millele ligipääs on kõigile võrdne ja kättesaadav. Internet teeb iga hääle kuuldavaks ja üksikisiku hääl hakkab taas tähendama.

Ameerika valimiste viimaste tulemuste suure osa määras üks inimene, sisuliselt "eikeegi". Matt Drudge oli kolm aastat tagasi tundmatu nimi, aga tema reportaaž oma veebileheküljel ja selle jätkud viisid Clintoni tagandamise alustamiseni seoses Lewinsky-skandaaliga, mille järelmõjud vähendasid kahtlemata ka toetust Al Gore'ile. (USA majanduslik seis oli valimiste hetkel sedavõrd hiilgav, et normaalsema eelkäija korral pidanuks Gore võitma valimised vaat et ilma kampaaniatagi.) Tähelepanuväärne on see, et tänaseks mõjukaimaks saanud poliitiline sait on ühe mehe soolo (www.drudgereport.com) ja sai alguse nende materjalide publitseerimisest, mida suuremad ajakirjad (kes üldiselt sümpatiseerisid Clintonile) püüdsid kalevi alla jätta.

Lühidalt: kui vananevat poliitilist kultuuri iseloomustasid dialoog, diskussioon ja konfrontatsioon, siis IT-ajastu tähendab ümarlauda, vestlust paljude inimeste ja partnerite vahel. Oleme jõudmas postmodernismi ajastusse ka poliitikas, mis tähendab vanade poliitiliste mehhanismide (nt parlamentaarsete struktuuride ja nende protseduuriliste töövormide muutumist), sh ka (millalgi täissuutetatud!) erakondlike tagatubade tähtsuse vähenemist. Nt ei oodanud keegi USA parteide kongressidelt enam mingit sisulist arutelu, vaid lihtsalt show'd, mis on hakanud, muide, muutuma üsna igavaks ja NLKP kongresse meenutavaks lakkamatuks plaksutamiseks.

Metafoorse kujundina tänase tegeliku päeva ja omast ajast pärineva põhiseadusliku süsteemi kohta kerkivad silmade ette poliitilised rongkäigud ja lipuvärvides kostüümikestega *show-tüdrukud*, mis meenutab nii armsalt "mürisevate 20. aastate", *ragtime*'i ja Broadway muusikali sünniaegu. Ja kuigi see meenus tekib nostalgiat, on tänaval siiski levimas patsidega IT-poiste posträpi kultuur kui faktiline kinnitus ka poliitilise elu üleminekust postmodernsesse epohhi. Uue meedia laineharjal uue poliitilise kultuuri ilmumine ongi USA-s viimaste presidendivalimiste kõige abstraktsem üldistus ja, kui soovite, siis – õppetund.

Märkused

1. Autori kaks õppetundi – Õppetund Ameerikale ja Õppetund kõigile – on viidud RiTo 3 veebi maiuseks, et minna otse viidatud IT-revolutsiooniliste nähtuste juurde, mille märke on juba Eestiski. Toim.